

امیر کبیر
 عبد الرحیم طالبی
 علی اکبر دھندا
 محمد باقر خسروی
 حسن بیگ
 عباس خلیلی
 علی شہتے
 محمد علی جمالزادہ
 علی محمد افغانی
 صادق ہدایت

قائم مقام فراہانی
 میرزا ملکم خان
 صنعتی زادہ کرمانی
 مشفق کاشانی
 مسعود محمد
 حجازی
 بزرگ علوی
 جلال آل احمد
 بہ آئین
 صادق چوبک

دکتر حسن کامشاد
نثر نوین فارسی

پڑوہشی در ادبیات داستانی نوین
 تاریخ نثر و رمان نویسی در ایران
 (از قائم مقام فراہانی تا صادق ہدایت)
 جواد طہوریان ♦ مہیار علوی ملقم

دکتر حسن کامشاد نثر نوین فارسی

پژوهشی در ادبیات داستانی نوین
تاریخ نثر و رمان نویسی در ایران
(از قائم مقام فراهانی تا صادق هدایت)

جوادی پوریان ◆ مهیار علوی مقدم

کامشاد، حسن، ۱۳۰۴ -
نثر نوین فارسی / ترجمه‌ی جواد طهوریان، مهیار علوی مقدم -
سبزوار: نشر آژند، ۱۳۸۲.

A modern persian prose literature / by H. Kamshad. - London:
Cambridge University press, 1966

xiv، ۴۴۸ ص.
انگلیسی.
ISBN: 964-7367-20-1 ریال ۲۵۰۰۰

کتابنامه: ص. ۲۰۹-۲۱۷
۱. داستان‌های فارسی -- تاریخ و نقد. ۲. نثر فارسی -- تاریخ
و نقد.

الف. طهوریان، جواد، ۱۳۳۷ - مترجم. ب. علوی مقدم، مهیار،
۱۳۴۴ - مترجم. ج. نشر آژند. د. عنوان: نثر نوین فارسی.

۲ م ۲ ک / PIR ۳۸۴۹ / ۳ فا ۸
۱۳۴۵
م ۷۷-۴۶۶۰

نثر نوین فارسی

دکتر حسن کامشاد

مترجمان: جواد طهوریان / مهیار علوی مقدم

طرح جلد: رضا فردوسی

چاپ اول: بهار ۸۳

شمارگان: ۳۳۰۰

حروفچین و صفحه‌آرا: علی برهانی

آماده‌سازی تالیتوگرافی: سبزوار / واحد کامپیوتر نشر آژند

چاپ و صحافی: دقت ۳۴۱۹۵۶۰

شابک: ۹۶۴-۷۳۶۷-۲۰-۱ / ISBN 964-7367-20-1

ای.ای.ان: ۹۷۸۹۶۴۷۳۶۷۲۰۲ / EAN: 9789647367202

سبزوار: چهارراه دادگستری / نشر آژند / ص. پ ۳۷۵

تلفن و نمابر: ۰۵۷۱-۲۲۳۱۰۰۵ / ۰۹۱۵۱۷۱۰۷۴۱

قیمت: ۲۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

سخن مترجمان	۷
دیباچه	۱۵
یادداشتهای مترجمان	۲۱

بخش نخست

فصل ۱	زمینه‌ی تاریخی	۲۷
	دوره‌ی سامانیان ۲۸ □ دوره‌ی غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان ۲۹ □ دوره‌ی مغلان و تیموریان ۳۱ □ دوره‌ی صفویه ۳۲ □ یادداشتهای مترجمان ۳۶	
فصل ۲	دوره‌ی قاجار و اصلاحات (۱۳۴۴-۱۳۱۰ ق.)	۴۳
	یادداشتهای مترجمان	۵۰
فصل ۳	نوشتگوفایی نثر فارسی	۵۵
	قائم مقام فراهانی ۵۵ □ امیرکبیر ۵۶ □ میرزا ملکم خان ۵۷ □ عبدالرحیم طالبوف ۶۰	
	یادداشتهای مترجمان	۶۲
فصل ۴	در آستانه‌ی انقلاب مشروطیت	۶۷
	سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ ۶۷ □ ترجمه‌ی ماجراهای حاجی بابای اصفهانی ۷۳ □ نخستین ترجمه‌ها ۸۴ □ نخستین روزنامه‌ها ۸۶ □ یادداشتهای مترجمان ۸۹	

فصل ۵ انقلاب مشروطیت ۹۵

ادبیات انقلاب مشروطیت ۱۰۱ □ مطبوعات و سرایندگان ۱۰۳ □ علی اکبر دهخدا ۱۰۴
یادداشت‌های مترجمان ۱۱۰

فصل ۶ رمان‌های تاریخی ۱۱۲

محمد باقر خسروی ۱۱۷ □ موسی نثری ۱۲۰ □ حسن بدیع ۱۲۱ □ عبدالحسین
صنعتی‌زاده کرمانی ۱۲۳ □ دیگر رمان‌های تاریخی ۱۲۹ □ یادداشت‌های
مترجمان ۱۳۳

فصل ۷ دوره‌ی حکومت رضاخان پهلوی (۱۳۲۰-۱۳۰۴ ش.) ۱۳۷

یادداشت‌های مترجمان ۱۴۳

فصل ۸ نخستین نویسندگان دوره‌ی رضاشاه ۱۴۵

مشفق کاظمی ۱۴۶ □ عباس خلیلی ۱۴۹ □ ربیع انصاری ۱۵۰ □ یادداشت‌های
مترجمان ۱۵۲

فصل ۹ نویسندگان سال‌های واپسین دوره‌ی رضاشاه ۱۵۵

جهانگیر جلیلی ۱۵۷ □ محمد مسعود ۱۶۰ □ علی دشتی ۱۶۴ □ محمد
حجازی ۱۷۱ □ یادداشت‌های مترجمان ۱۸۹

فصل ۱۰ پس از دوره‌ی رضاشاه ۱۹۳

دوره‌ی تجربه‌ی سیاسی ۱۹۳ □ یادداشت‌های مترجمان ۲۰۰

فصل ۱۱ نویسندگان پس از جنگ جهانی دوم ۲۰۱

محمد علی جمالزاده ۲۰۳ □ ترجمه‌ی آثار جمالزاده ۲۲۲ □ آثار، اندیشه و شخصیت
محمد علی جمالزاده ۲۲۵ □ یادداشت‌های مترجمان ۲۳۳

فصل ۱۲ بزرگ علوی ۲۲۷

یادداشت‌های مترجمان ۲۵۵

فصل ۱۳ نویسندگان جوان تر ۲۵۹

جلال آل احمد ۲۶۲ □ صادق چوبک ۲۶۷ □ به‌آذین ۲۶۸ □ تقی مدرسی ۲۶۸ □ علی

محمد افغانی ۲۶۹ □ یادداشت‌های مترجمان ۲۷۴

بخش دوم

فصل ۱۴ نویسنده‌ی پیشگام ایران نوین: صادق هدایت ۲۸۱

یادداشت‌های مترجمان ۲۸۹

فصل ۱۵ دوره‌ی نخستین (۱۳۰۹-۱۳۰۲ش.) ۲۹۳

یادداشت‌های مترجمان ۲۹۶

فصل ۱۶ دوره‌ی شکوفایی (۱۳۱۶-۱۳۰۹ش.) ۲۹۷

فرهنگ عامیانه و باورهای سنتی ۲۹۹ □ گذری برگزیده‌ها ۳۰۰ □ عمر خیام

و فلسفه‌ی او ۳۰۴ □ یادداشت‌های مترجمان ۳۰۷

فصل ۱۷ مردم روزگار هدایت ۳۱۱

یادداشت‌های مترجمان ۳۲۵

فصل ۱۸ نیش خند کنایه‌آمیز ۳۲۹

یادداشت‌های مترجمان ۳۳۴

فصل ۱۹ تحلیل‌های روانکاوانه‌ی بوف کور ۳۳۷

بوف کور در نگاه منتقدان غربی ۳۵۵ □ یادداشت‌های مترجمان ۳۶۳

فصل ۲۰ دوره‌ی رکود (۱۳۲۰-۱۳۱۶ش.) ۳۶۹
یادداشت‌های مترجمان ۳۷۲

فصل ۲۱ دوره‌ی امیدهای طلایی (۱۳۲۶-۱۳۲۰ش.) ۳۷۵
یادداشت‌های مترجمان ۳۹۹

فصل ۲۲ سال‌های پایانی زندگی صادق هدایت (۱۳۳۰-۱۳۲۶ش.) ۴۰۳
یادداشت‌های مترجمان ۴۰۷

۴۰۹ ..... پیوست

۴۱۹ ..... کتابشناخت

۴۲۹ ..... نمایه

سخن مترجمان

---

۱ - بارزترین جنبه‌ی ادبی بودن یک متن، «کاربرد ادبی زبان» است. در این کاربرد، زبان و شیوه‌ی بیانی به استقلال دست می‌یابد و ورای زبان عادی جای می‌گیرد. در کاربرد ادبی زبان، متن ادبی از زبان عادی فراتر می‌رود، قواعد حاکم بر زبان عادی درهم ریخته می‌شود و ساختاری جدید به نام زبان ادبی پدیدار می‌شود. شاعر و نویسنده‌ای که در قلمرو کاربرد ادبی زبان گام برمی‌دارد از شگردها و تمهیداتی یاری می‌گیرد تا در پهنه‌ی بیکران هستی و زمان حضور یابد. برای چنین آفریننده‌ای، جهان هستی عینیت و هویتی دوباره می‌یابد.

در متن‌های علمی نیز زبان به کار می‌رود، اما متفاوت با کاربرد زبان در متن‌های ادبی. جستن کاربرد ادبی زبان در حوزه‌ی شعر کار دشواری نیست؛ چرا که شاعران، ساحران و امیران کلامند (الشعرا امراء الکلام). شعر بی‌هیچ تردیدی، کارکردی ابتدائاً ادبی دارد، بر خلاف نثر که کارکردی ابتدائاً غیر ادبی دارد. گویا در حوزه‌ی شعر، ادبیات بیشتری می‌توان یافت تا در حوزه‌ی نثر. همواره ادبی بودن نثر، به نزدیک بودن آن به قلمرو شعر و زبان شعر سنجیده شده است. از این رو، میدان نثر در تاریخ ادبیات ایران، برای بهره‌مند شدن از گوهر ادب، محدود شده و توانایی‌های نثر، مستقل از شعر، برای ادبی بودن و در حوزه‌ی کاربرد ادبی زبان جای گرفتن، نامکشوف مانده است. حتی امروز در متن‌های

ادبی مانند تاریخ بیهقی، کشف المحجوب، کلیله و دمنه، مرزبان نامه و... گرداگرد «شاعرانگی» آنها دور می‌زنیم و بر این اساس عده‌ای مثلاً تاریخ بیهقی را شعر منشور می‌دانند.

۲- دکتر علی محمد حق‌شناس در مقاله‌ی «شعر، نظم و نثر، سه گونه‌ی ادبی» (ر.ک: مجموعه مقالات دومین کنفرانس زبان‌شناسی نظری و کاربردی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ۱۳۷۳) به تمایزی بین سه گونه‌ی ادبی شعر، نظم و نثر پرداخته و بر این باور است که شعر بر «درونه»ی زبان استوار است و نظم بر «برونه»ی زبان. حق‌شناس، نثر در زبان عادی را از نثر ادبی متمایز می‌کند و بر این باور است که در نثر ادبی، گونه‌های زبانی شعر، نظم و نثر با یکدیگر در آمیختگی دارند و به سه گونه‌ی «شعر منشور»، «نثر منظوم» و «شعر منظوم» درمی‌آیند. به نظر می‌رسد که در نظم، نوعی قاعده‌مندی در همنشینی هجاها وجود دارد ولی در نثر همنشینی هجاها از قاعده‌ای پیروی نمی‌کند. اما بدون هیچ تردیدی، حوزه‌ی نثر به نظم نزدیک‌تر است تا به شعر و در نتیجه، نثر نیز بر «برونه»ی زبان بیشتر نزدیک است تا به «درونه»ی زبان. ژان پل سارتر نیز در ادبیات چیست؟ (ترجمه‌ی ابوالحسن نجفی - مصطفی رحیمی، چاپ پنجم، کتاب زمان، ۱۳۵۵، صص ۱۸-۱۷) معتقد است که نثر بر خلاف شعر، متوجه‌ی غایتی بیرون از خود است.

اما آنچه در تفاوت شعر و نثر همواره منتقدان جدید ادبی بر آن تأکید می‌کنند نوع به کارگیری عناصر زبانی است. تفاوت میان شعر و نثر، در زبانی است که با هدف زیبایی‌شناختی به کار می‌رود (در شعر) و زبانی که بدون هدف زیبایی‌شناختی به کار می‌رود (در نثر).

۳- در تعریف داستان گفته‌اند که داستان، «اثر هنری منشور» است. صفت «هنری» به این معناست که داستان همانند دیگر هنرها (نقاشی، موسیقی، شعر و...) نوعی هنر است و دو عنصر «طبیعت» (تخیل‌آمیز بودن هنر و نه اکتسابی بودن هنر) و «صناعت» (اصول و قواعد شناخت آفرینش هنری) را دربر می‌گیرد. از سوی دیگر، زبان داستان، نثر است یعنی داستان نویسی فعالیتی است اصولاً زبانی. در نتیجه داستان‌نویس می‌کوشد به طبع مخاطب روی آورد و احساساتی را به او انتقال دهد و در وجود او شادی، اندوه، عشق،

نفرت، یأس و امید پدید آورد. از این روست که زبان در داستان، وسیله‌ی شناخت نیست که عقل و شعور شخص را مورد خطاب قرار دهد و اطلاعاتی را به او منتقل کند و دانشی را بیاموزد، بلکه زبان در داستان به مثابه‌ی «نمایشگر» احساسات و طبع است.

اما جدا از تعریف‌های گوناگون داستان، جدا از تمایزهای بین شعر و نثر و جدا از تفاوت‌های بین زبان هنر و زبان دانش، داستان‌های بزرگ، خواننده را برمی‌انگیزد که بیندیشد. اما این انتقال اندیشه‌های فلسفی، تاریخی، اجتماعی و ... خواننده را به اندیشیدن برانگیختن، به صورت مستقیم و با زبان نویسنده نیست؛ بلکه به وسیله‌ی شخصیت‌های داستانی و عناصر زبانی داستان‌پردازی صورت می‌گیرد. در حقیقت، اندیشه‌های داستان، به زبان نمی‌آید و نه نویسنده از بیرون جهان داستان آنها را به زبان می‌آورد و نه شخصیت‌ها از درون جهان داستان آنها را بیان می‌کنند.

۴- بی‌گمان، آثار هنری، بازتابی از جامعه و روزگار خود و آینه‌ای فراروی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه هستند که به نوعی، گرایش‌های عام فرهنگی و اجتماعی جامعه را باز می‌تابانند. نثر نوین و به ویژه ادبیات داستانی به خوبی بیانگر این موضوع است. تفاوت‌های جهان‌نگری انسان گذشته و جهان‌نگری انسان جدید، هر چه بیشتر جایگاه هنر و به ویژه ادبیات را در این چارچوب نشان می‌دهد. بسیاری بر این باورند که ادبیات داستانی و به ویژه رمان، زاده‌ی اوضاع و احوال فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی عصر جدید است.

نسبیت‌گرایی رمان به خوبی با بهره‌مند شدن انسان در جامعه، از خیر و حق و شر و باطل، در تناسب است. نوگرایی رمان با گرایش‌های نوگرایانه‌ی انسان نو و روزگار نو در پیوند است. رمان، در خور عصری است که شیفته‌ی نوگرایی است، انسانی که می‌کوشد در قلمرو مدرنیته و پسا‌مدرنیته بیندیشد، گام بردارد و به تعامل دست یازد. به شکل پسندیده و یا ناپسندیده‌ی آن و گاه همراه با نوجویی افراطی. واقع‌گرایی رمان نیز با واقع‌گرایی فلسفی روزگار جدید ما تناسب دارد. واقع‌گرایی فلسفی مستلزم نقاد بودن، ضد سنت بودن و نوآور بودن است و رمان نیز نقاد، ضد سنت و نوآور است. بر خلاف گونه‌های داستانی پیشین که همواره می‌کوشید تصویری آرمانی از زندگی انسان به دست دهد و در نمودن خوبی‌های طبع بشری با هدف خرسند کردن خواننده، افراط‌گرایانه گام

برمی‌داشت، رمان و ادبیات داستانی جدید می‌کوشد زندگی فرد و جامعه را واقع‌گرایانه به تصویر درآورد، چه خواننده را خوش آید و چه خوش نیابد. در عین حال بازگفتنِ واقعیت، دیگر است و آفرینش رمان، دیگر. بازگفتنِ واقعیت، وظیفه‌ی تاریخ است؛ در حالی که داستان‌نویس، واقعیت را در ساختاری زیبایی‌شناختی بازآفرینی می‌کند. در حقیقت، داستان‌نویس و خالق اثر هنری منشور، مواد و مصالحی را از واقعیت برمی‌گیرد و دنیای هنری مستقلی می‌سازد با معنایی نو، نومایگی نو و کارکردی نو در عرصه‌ای فراسوی واقعیت.

۵- شناخت عوامل بازدارنده در حرکت و پویایی نثر نوین فارسی و به‌ویژه آسیب‌شناسی ادبیات داستانی ایران بایسته و ضروری است. اگر بپذیریم که ادبیات داستانی اروپایی و امریکایی همسو با مدرنیته و پسامدرنیته به راه خود ادامه داده است و اندیشمندان این سرزمین‌ها به یاری ادبیات داستانی به نقد مدرنیته و عقل‌ابزاری مدرن می‌پردازند تا با نگرش‌های مدرن و پسامدرن، حرکت تاریخی جامعه را آسان‌تر کنند، منتقدان و داستان‌نویسان ایرانی راه دشوارتری در پیش روی دارند.

یک دلیل دشواری راهی که آسیب‌شناسان ادبیات داستانی در ایران پیش روی دارند، به زیرساخت‌های نه‌چندان استوار مدرنیته و پسامدرنیته در سرزمین ما باز می‌گردد. رمان و داستان کوتاه، همزاد مدرنیته است. در دوره‌ی مدرنیته، از درون ادبیات فئودالی که عمدتاً بر قصه، افسانه و رمانس متکی بود، ادبیات داستانی نوین زاده و بالنده شد و بخش در خور توجهی از عرصه‌ی ادبیات جهانی را تسخیر کرد. جنبش مشروطه‌خواهی، نخستین کوشش نسبتاً ناکام جامعه‌ی ایرانی برای گذر از فئودالیته به مدرنیته است. داستان کوتاه و رمان نیز از جمله فرزندان این جنبش ناکام اجتماعی هستند. اما آیا در جامعه‌ای که مدرنیته را به طور کامل درک نکرده است، روند حرکت داستان‌نویسی می‌تواند روندی مثبت باشد. از این رو آسیب‌شناسی ادبیات و به‌ویژه ادبیات داستانی، به شناخت زیرساخت‌های این مرحله‌ی گذر وابسته است، به‌ویژه آن‌گاه که دریابیم در سرشت رمان و ادبیات داستانی نو، عصیان در برابر کنش‌ها و قراردادهای کهنه اجتماعی کاملاً بارز و برجسته است.

در آسیب‌شناسی ادبیات، باید به ذهن نک‌صدایی، ناهمگونی جامعه، چیرگی فرهنگ

دوگانگی (خیر و شر، ثنویت بر پایه‌ی ساختار و درونمایه‌ی جامعه‌ی ایرانی) و .. توجه کرد.

۶- این کتاب، رساله‌ی دکتری دکتر حسن کامشاد است که سال‌ها پیش، به راهنمایی پروفیسور روبن لوی در دانشگاه کمبریج از رساله‌ی خود دفاع کرده است. نویسنده در این پژوهش کوشیده است به سیر داستان‌نویسی از مشروطیت تا زمان تألیف کتاب پردازد. عنوان انگلیسی کتاب یعنی *Modern Persian Prose Literature*، گستره‌ی بیشتری را از درونمایه‌ی کتاب دربر می‌گیرد. توجه دکتر کامشاد به سیر نمایشنامه‌نویسی و جایگاه مطبوعات در نثر نوین فارسی به تأثیر آنها در روند داستان‌نویسی معاصر مربوط است. کتاب از دو بخش تشکیل می‌شود: بخش نخست دربرگیرنده‌ی سیزده فصل (زمینه‌ی تاریخی داستان‌نویسی، دوره‌ی قاجار و اصلاحات و تجدید حیات نثر فارسی، نویسندگان عصر مشروطیت، رمان تاریخی، نویسندگان پهلوی اول و دوم و ...) و بخش دوم دربرگیرنده‌ی نه فصل (صرفاً درباره‌ی صادق هدایت به عنوان نویسنده‌ای پیشگام در میان آفرینندگان ادبیات داستانی نوین ایران) است. در بخش نخست، به نویسندگان و آثاری مانند قائم مقام فراهانی، امیرکبیر، میرزا ملکم خان، عبدالرحیم طالبوف، سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ، ترجمه‌ی ماجراهای حاجی بابای اصفهانی، محمد باقر خسروی، موسی نثری، حسن بدیع، مشفق کاظمی، عباس خلیلی، ربیع انصاری، جهانگیر جلیلی، محمد مسعود، علی دشتی، محمد حجازی، محمد علی جمالزاده، بزرگ علوی، جلال آل احمد، صادق چوبک، به‌آذین، تقی مدرسی، علی محمد افغانی پرداخته می‌شود و بخش دوم، تنها به صادق هدایت، دوره‌ی رشد و بالندگی، خلاقیت و درونمایه‌های داستانی آثار وی، همراه با تحلیل‌های روانکاوانه‌ی آثار او توجه می‌شود.

در کتاب حاضر این نکته‌ها نیز گفتنی است:

۱-۶. تاریخ ادبیات، مجموعه‌ی مشخصی از اطلاعات معین که افزایش و کاهش نمی‌پذیرد نیست. تاریخ ادبیات، تاریخ سنت‌پذیری و سنت‌گذاری است و هر سنت نو به گونه‌ای به دست سنت‌گذاران بعدی، با تحوّل روبرو می‌شود. تاریخ ادبیات، صرفاً پرداختن به انبوهی عدد و رقم و اسم و لقب نیست؛ تاریخ ادبیات تنها پرداختن به زندگی‌نامه‌ی شاعران و نویسندگان نیست، بلکه تاریخ

ادبیات از جهتی چگونگی تبدیل شدن عنصرهای پویا به رسوب‌های سنتی است. تاریخ ادبیات پرداختن به عناصر آفرینش هنری است، تاریخ ادبیات پرداختن به عوامل برآمدن عناصر تأثیرگذار و رشد و بالندگی سنت‌هاست و این که چگونه سنت‌ها پذیرفته و سنت‌هایی به کنار گذاشته می‌شوند.

چنین به نظر می‌رسد که دکتر حسن کامشاد تا حدّ زیادی به سرشت اصلی تاریخ‌نگاری ادبیات توجه داشته، اما کمتر به سیر داستان‌نویسی معاصر پرداخته است. از این رو چشم‌اندازی که در پی خواندن این کتاب فراروی خواننده قرار می‌گیرد، چندان کامل نیست، اما این چشم‌انداز به گونه‌ای ترسیم شده که تا حدّ زیادی می‌توان به ژرفا و گستردگی نشر نوین فارسی، به ویژه در عرصه‌ی داستان‌نویسی معاصر دست یافت.

۲-۶. بهره‌گیری نویسنده از خاورشناسان بزرگ و پرآوازه‌ای مانند: آرتور کریستن سن، هانری ماسه، ژیلبر لازار، نولدکه، کمپساروف، برتلس و... به غنای کتاب افزوده است (در این باره نگاه کنید به منابع لاتین عمومی - تاریخی و ادبی انتهای کتاب).

۳-۶. بخش دوم کتاب به صادق هدایت اختصاص یافته است. این بخش، در حقیقت یک پژوهش مستقل به شمار می‌آید. نویسنده در این بخش به صورتی جداگانه به دوره‌های گوناگون زندگی، اندیشه و باورها، خلاقیت و بالندگی، رکود و ایستایی، امیدها و ناامیدی‌ها پرداخته و مباحث گوناگونی را در مورد هدایت به دست داده است. دکتر حسن کامشاد، به مانند داور، به قضاوت درباره‌ی صادق هدایت می‌پردازد و به بسیاری از توانمندی‌ها و ناتوانی‌های این نویسنده‌ی پرآوازه‌ی ایرانی اشاره می‌کند و از عرصه‌ی «انصاف» کمتر دور می‌شود. شاید «هدایت‌گرایی» و «تب هدایت» در سال‌هایی که دکتر کامشاد دست به قلم می‌برد، نویسنده را از توجه به برخی انتقادهای بر آثار صادق هدایت - که بعدها از چشم منتقدان دیگر دور نمانده - باز داشته است.

۴-۶. نویسنده با گستردگی بیشتری درباره‌ی علی دشتی، محمد حجازی، بزرگ علوی، محمد علی جمالزاده و به ویژه صادق هدایت سخن رانده

و درباره‌ی جلال آل احمد، به‌آذین، تقی مدزسی و شماری دیگر از نویسندگان به کوتاهی و فشردگی اشاره‌ای کرده است و همین موضوع از کاستی‌های کتاب به شمار می‌آید.

۵-۶. تمام تاریخ‌های میلادی کتاب توسط مترجمان با تاریخ شمسی همراه شده است.

۶-۶. با توجه به گذشت سال‌ها از زمان نگارش این کتاب، دستاوردهای پژوهشی جدیدی فراروی پژوهشگران ادبیات داستانی معاصر قرار گرفته است. از این رو برای کامل کردن این‌گونه مباحث، در پایان هر فصل، یادداشت‌های مترجمان به متن افزوده شده است. بنابر این، کامل بودن مباحث کتاب، به مطالعه‌ی این یادداشت‌ها وابسته است. همچنین به رغم تمام شایستگی‌ها و جنبه‌های پژوهشی و استواری کتاب، نویسنده گاه دچار لغزش‌هایی شده که مترجمان در مواردی در یادداشت‌های مترجمان به این نکته‌ها اشاره کرده‌اند. اعداد داخل کروشه [ ] در متن فصل‌ها مربوط به یادداشت‌های مترجمان است.

۷-۶. چنان که از درونمایه و منابع و مأخذ لاتین کتاب برمی‌آید، گویا مخاطب اصلی کتاب خوانندگان انگلیسی‌زبان هستند و چنین به نظر می‌رسد که نویسنده در جایگاه پژوهشگری غیر ایرانی قرار گرفته است. از این رو به یقین می‌توان گفت کتاب نثر نوین فارسی، از نظر گوناگونی مطالب، گستردگی دامنه‌ی کار (در چارچوب پژوهشی و مطالعاتی نویسنده)، نکته‌بینی و نیز شیوه‌ی پژوهش و به ویژه وسعت منابع و مأخذ لاتین که برای خوانندگان ایرانی می‌تواند در خور توجه باشد بر بسیاری از کارهای همانند برتری دارد. اهمیت این کتاب با عنایت به توجه نسبتاً اندک پژوهشگران ایرانی - در مقایسه با شعر معاصر - به پهنه‌ی گسترده‌ی نثر نوین فارسی (به ویژه ادبیات داستانی) و جایگاه نویسندگان بزرگ معاصر در دگرگونی‌ها و تحولات نظام فکری و رشد و بالندگی جامعه‌ی ایران، چند برابر می‌شود. بی‌گمان این کتاب تا حدّ زیادی، دریچه‌ای جدید فراروی پژوهشگران ادبیات داستانی معاصر می‌گشاید و بساب پژوهش در این عرصه را گسترده‌تر می‌سازد.

۸-۶. مترجمان شایسته می‌دانند از بزرگوارانی که به نوعی در این کتاب نقش داشته‌اند به نیکی یاد کنند و سپاسگزار محبت‌های بی‌دریغ آنان باشند. در تایب و امور فنی چاپ این کتاب، هنرمندی‌های دوست توانا و خوش‌ذوق جناب آقای علی برهانی نقش بارزی داشته است. همچنین از دوست گرانمایه جناب آقای غ. ثنایی‌فر - مدیر توانا و کوشای **نشر آژند** - که چاپ و نشر این کتاب را برعهده گرفتند بسیار سپاسگزاریم. سربلندی، بهروزی و نیکویی همگان را از پروردگار بزرگ خواهانیم.

مهیار علوی مقدم
(عضر هیأت علمی دانشگاه
تربیت معلم سبزوار)
جواد طهوریان
(مدرّس دانشگاه)
زمستان ۱۳۸۲

دیباچه

واپسین جلد کتاب تاریخ ادبیات ایران، نوشته‌ی ادوارد براون [۱] در سال ۱۳۰۴ ش. / ۱۹۲۴ م. به چاپ رسید. نویسنده در این کتاب، دگرگونی‌های ادبی ایران را تا سال ۱۳۰۱ ش. / ۱۹۲۱ م. بررسی کرده است. هر دانشجوی زبان و ادبیات فارسی آرزومند است زمانی فرا رسد که پژوهش ادوارد براون را به شیوه‌ای روشن و بارز پی گیرد، همان‌گونه که نگارنده‌ی کتاب حاضر نیز، در سال‌های تدریس ادبیات فارسی در کمبریج در ۹-۱۳۳۷ ش. / ۹-۱۹۵۴ م.، همواره در این اندیشه بود. ادوارد براون با ژرف‌بینی و درنگ و تأمل، شعر و نثر فارسی را پژوهیده است؛ اما من با توان اندک، فقط به بررسی و مطالعه‌ی نثر معاصر فارسی، آن هم در زمینه‌ی ادبیات داستانی پرداخته‌ام. پژوهش پیرامون روزنامه‌نگاری در ایران، در سده‌ی بیستم، به مطالعه‌ی ویژه‌ی نیازمند است و در این جستار تنها به جایگاه روزنامه‌نگاری در رشد و گسترش ادبیات داستانی و سبک‌های جدید نویسندگی توجه شده است. همچنین در این کتاب، به

تأثیرپذیری نمایشنامه از سبک‌های جدید و روش‌های جدید رمان‌نویسان و داستان کوتاه‌نویسان توجه شده است. آثار در خور توجه نشریه‌های ادبی نیز در این کتاب، به سبب آن که در چارچوب مقاله جای می‌گیرند و نه داستان، کنار گذاشته شده است. مقاله‌های پژوهشی و علمی نیز در حوزه‌ی این بررسی جای نمی‌گیرند.

این اثر بر پایه‌ی این باور نوشته شده است که ادبیات منشور خلاق و شکوفای ایران در چند دهه‌ی گذشته گسترش بسیاری یافته، به گونه‌ای که پژوهشی در خور پیرامون آن بایسته است. از سوی دیگر ویژگی‌های بارز و برجسته‌ی فرهنگ و جامعه‌ی نوین ایران در ادبیات منشور بازتاب یافته است. بررسی آثاری که در این کتاب مورد توجه قرار گرفته، تا حدّ زیادی نسبت به آنچه در مطالعه‌ها و پژوهش‌های ادبی ایجاب می‌کند - با توجه به گستردگی این آثار و تحقیق و بررسی خاستگاه آنها - کامل‌تر انجام شده است. نویسندگان با کوشش‌های بسیاری، علاوه بر پرداختن به بحث‌های انتقادی پیرامون آثار مطرح شده در این کتاب، فرم و درونمایه‌های این آثار را نیز معرفی کرده است تا افراد ناآشنا با ادبیات داستانی جدید ایران، از این‌گونه مباحث بهره‌گیرند. همچنین، با هدف نشان دادن تأثیر برآمده از دگرگونی‌های اجتماعی ایران بر نویسندگان خلاق و توانا، به وضعیت اجتماعی و سیاسی که نویسندگان معاصر در این بافت زیسته‌اند، توجه شده است. نویسنده‌ی این کتاب، همچنین به پیوند فزاینده‌ی نویسندگان با غرب و نیز دگرگونی‌های در پی آن که بیشترین ایرانیان معاصر در این وضعیت زیسته‌اند توجه کرده است.

این پرسش مطرح می‌شود که چرا یک ایرانی در پی آن است ادبیات منشور

سرزمین خود را به دیگر سرزمین‌ها باز نمایاند، حال آن که همواره آثار منظوم، مایه‌ی سربلندی و ارج‌مندی ادبیات ایران زمین بوده است. تا سده‌ی سیزدهم قمری / نوزدهم میلادی، شعر در ایران، مهم‌ترین و بارزترین شیوه‌ی بیان ادبی به شمار می‌آمد؛ اما از این زمان به بعد، پیوند ایران با دنیای نوین و صنعتی هر چه بیشتر گسترش یافت. در پی آن، شعر سنتی پای‌بندِ اصول و قواعد خشک و قالبی، دیگر نمی‌توانست با اندیشه‌ها و رویدادهای نوین همسو باشد [۲]. از این رو، نثر به شیوه‌ی بیان گسترده و زبان ادبی ایران معاصر تبدیل شد [۳]. این به آن معنا نیست که نثر، زبان ادبی کاملاً جدیدی در ایران به شمار می‌آید. پیکره‌ی در خور توجه نثرهای برجای مانده، به ویژه آثار تاریخی، در روند تاریخ دگرگونی زبان فارسی، نقش بارز و برجسته‌ای داشته است. افزون بر این، کتاب‌های تاریخی بسیاری، آثار ادبیات داستانی، به ویژه در چارچوب حکایت‌های اخلاقی و اندرزی در کنار نقل قول‌های منظوم، از سده‌ها پیش وجود داشته و بخشی از شکوه‌مندی ادبیات فارسی را شکل داده‌اند.

از این رو، امری بایسته است که در وهله‌ی نخست، چشم‌اندازی گذرا از سیر دگرگونی‌های تاریخ نثر فارسی به دست داده شود. ویژگی مشترک و همانند آثار مورد بحث در این پژوهش، نشان‌دهنده‌ی دگرگونی اساسی نثر فارسی می‌باشد و این دگرگونی به پیدایش نثر نوین فارسی انجامیده است. با این همه، نمی‌توان نثر نوین فارسی را از نثر گذشته جدا دانست.

در این جستار، پس از پژوهشی گذرا و کلی پیرامون نثر فارسی، به بررسی نثر نوین همراه با مطالعه‌ی دوره‌ی قاجار و پیش از انقلاب مشروطیت پرداخته می‌شود. در این زمان، تأثیرات نوگرایی، نخست در زندگی و ادبیات ایرانیان

پدیدار شد. عوامل سیاسی جدید، آگاهی‌های فزاینده‌ی اجتماعی و پیدایش و گسترش طبقه‌ی متوسط تحصیل کرده، همگی در رویکرد ایرانیان به ادبیات جدید مؤثر بود. از سوی دیگر، رشد و گسترش آگاهی‌های اجتماعی موجب شد که ادبیات، به مثابه‌ی ابزاری برای انتقاد اجتماعی به کار گرفته شود. افزون بر این، طبقه‌ی جدید کتابخوان در پی ادبیاتی بودند که بازتابنده‌ی فرهنگ و پیشرفت‌های علمی مغرب زمین باشد. از این رو، روزنامه‌نگاری و ترجمه‌ی گسترده آثار اروپایی گسترش یافت. اگر فردی ناآگاه از تاریخ واقعی ایران در پایان سده‌ی سیزدهم قمری / نوزدهم میلادی، پیامد این دگرگونی‌ها را مطالعه کند، تصویری از سرزمینی نابسامان و آشوب‌زده فراروی او قرار می‌گیرد. پس از یک دوره‌ی رکود نسبی، دسته‌ای از نویسندگان کوشا و پرکار که دست کم، گاه و بی‌گاه، اثری از آنان منتشر می‌شد، بار دیگر به شیوه‌ی بیان ادبی، شور و حالی بخشیدند. این شیوه‌ی بیانی، نشانه‌ی پایان دوره‌ی امیدهای طلایی و سرآغاز نوگرایی بود؛ اما این آثار به اندازه‌ای توانایی و غنا داشت که می‌توان از آنها، به مثابه‌ی سرآغاز دگرگونی جدید، یعنی دوره‌ی نوزایی ادبی (رنسانس) یاد کرد.

صفحات پسین کتاب به دگرگونی این روند در ادبیات معاصر فارسی در پیوند است. در دوره‌ی پس از انقلاب مشروطیت، گونه‌ای نابسامانی و ناهمسویی در فرایند پیدایش آثار ادبی، به سبب مسایل پیچیده‌ی سیاسی و نیز ناتوانی در درک و دریافت درست الگوهای غربی، پدیدار شد. در دهه‌های نخستین سده‌ی بیستم، گونه‌ای فروپاشی اجتماعی و اخلاقی در ایران پدید آمد که در ادبیات این دوره، بازتاب آن نمودار است. در این دوره، نویسندگانی با گرایش‌های به ظاهر اصلاح‌گرایانه، با هدف نشان دادن آفت‌ها و نابسامانی‌های

اجتماعی، آثاری را پدید آوردند که به داستان‌های فسادبرانگیز انجامید. در دوره‌ی پس از رضاشاه پهلوی، امیدواری‌ها و آرزومندی‌های تازه‌ای پدید آمد که اهمیت‌گذاری داشت. در این کتاب، فروپاشی این امیدها و آرزوهای ناپایدار نشان داده می‌شود.

پس از بحث پیرامون این دوره، بایسته است به بررسی و پژوهش نکته‌سنجانه و ژرف‌کاوانه در باره‌ی نویسندگانی پرداخت که در میان نویسندگان جدید ادبیات ایران، جایگاهی در خور توجه دارند. صادق هدایت، چهره‌ی ادبی بسیار پیچیده‌ای است که نمی‌توان او را با هم‌روزگاران متأثر از این نویسنده، همسو دانست و در کنارشان جای داد. در آثار صادق هدایت، اندوه‌بارگی جامعه‌ی ایران دهه‌های بیست - سی و نیز تاریخ دیرپای گران‌سنگ ایران بازتاب یافته است.

افزون بر پژوهش‌هایی به زبان انگلیسی، پژوهش‌های بسیاری به زبان روسی و نیز مقاله‌های فراوانی پیرامون ادبیات معاصر ایران به زبان فرانسه، توسط پژوهشگران عمدتاً غیر خاورشناس، نگاشته شده است. امیدوارم [متن انگلیسی] این کتاب به دانشجویان خارجی در آشنایی با ایران و روند پیدایش گنجینه‌ی بزرگ ادبی این سرزمین یاری رساند.

شایسته است از دوستان و همکاران دانشگاهی خود که در این پژوهش از کمک‌های ارزشمند آنان بهره‌مند شدم سپاسگزاری کنم. به ویژه باید از پروفیسور روبن لوی^۱ [۴]، استاد راهنمای من در این پژوهش به عنوان رساله‌ی دکتری

---

1 . Reuben Levy.

و نیز پیتر ایوری^۱ [۵]، استاد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه کمبریج و نویسنده‌ی کتاب ایران نوین که بدون کمک و تشویق او انتشار کتاب حاضر به شکل کنونی آن میسر نبود سپاسگزارم.

دکتر حسن کامشاد

---

1 . Peter Avery.

یادداشت‌های مترجمان

[۱] ادوارد گرانویل براون (Edward G. Browne): ۵ ژانویه ۱۹۲۶ م. / فوریه ۱۸۶۲ م. تولد در شهر نیوکاسل انگلستان در خانواده‌ای سرشناس. پدرش «سربنجامین براون» - رئیس کارخانه‌ی کشتی‌سازی - علاقه‌مند بود فرزندش در رشته‌ی مهندسی تحصیل کند و از این رو او را به دبیرستان فرستاد. اما ادوارد در سن ۱۶ سالگی به سبب بی‌علاقگی، از دبیرستان بیرون آمد. در همین زمان، بین روسیه و عثمانی جنگی درگرفت و ادوارد جوان به دلیل دفاع و ایستادگی مردانه‌ی سربازان عثمانی به پیروزی عثمانی‌ها علاقه‌مند شد. همین موضوع باعث علاقه‌ی وی به آموختن زبان‌های شرقی شد.

ادوارد در حال و هوای مشرق‌زمین بود و در نتیجه پس از آموختن زبان ترکی به فراگیری زبان‌های عربی و فارسی پرداخت. از این رو، در نخستین سال تحصیل در کمبریج، به فراگیری زبان عربی روی آورد. او به شوق خدمت سپاهیگری در لشکر عثمانی، به آن دیار رفت، اما سرنوشت چنین بود که در ترکیه‌ی عثمانی به ادبیات و شعر ایرانی علاقه‌مند شود.

براون در سال ۱۸۸۷ م.، دوره‌ی دکترای پزشکی را به پایان رساند و در همین سال به ایران سفر کرد. همزمان با ورود او به ایران، ماجراهای بایگاری پدید آمد و او به مطالعه در باره‌ی این فرقه پرداخت. او با علاقه به زبان فارسی، به خوبی به این زبان سخن می‌گفت، او از حافظه‌ای قوی نیز بهره‌مند بود. براون همچنین به اندیشه‌های عرفانی اندیشمندان ایرانی علاقه‌مند شد و به مطالعه در سیاست ایران نیز پرداخت. پس از مدتی به بررسی تاریخ ادبیات ایران روی آورد. ادوارد براون در حدود ۴۰ سال به کار تدریس زبان‌های عربی، فارسی، علوم و ادبیات مربوط به این دو زبان در دانشگاه کمبریج و دانشکده‌ی زبان‌های زنده‌ی خاور زمین در لندن پرداخت.

فعالیت‌های ادوارد براون درباره‌ی ایران به دو بخش تقسیم می‌شود:

۱- کوشش‌های ادبی و نوشتن آثار در زمینه‌ی ادبیات ایران

۲- پژوهش در زمینه‌ی سیاست و تاریخ

آثار ادوارد براون

۱- یک سال در میان ایرانیان: نخستین کتاب براون، شرح سفر و اقامت وی در ایران از ۱۸۸۷ تا ۱۸۸۸ م. است که در سال ۱۸۹۳ م. منتشر شد. چاپ دوم این کتاب پس از مرگ نویسنده در سال ۱۹۲۶ م. با مقدمه‌ی سردنیس راس منتشر شد. بسیاری این کتاب را یکی از بهترین آثار در مورد ایرانیان دانسته‌اند و برخی نیز آن را تعریفی از واقعیت‌ها و متأثر از غرض سوء نویسنده برشمرده‌اند. این کتاب توسط ذبیح‌الله منصوری با مقدمه‌ی دنیس راس منتشر شده است.

۲- تاریخ ادبیات ایران: این کتاب در ۱۸۸۵ م. نگاشته و در ۱۹۰۵ دو جلد از آن منتشر شد. کوشش نویسنده عمدتاً صرف وضعیت ادبی ایران گذشته تا آغاز هجوم مغولان و نیز زبان‌های پیش از اسلام در ایران شد. این کتاب، یکی از بهترین کتاب‌ها در نوع خود و مشابه دقیق‌ترین آثار درباره‌ی تاریخ ادبیات به شمار می‌آید. سال پایان این اثر ۴ جلدی، ۱۹۲۴ بود.

۳- چندین کتاب درباره‌ی مذهب‌های اسماعیلیه، حروفیه، شیخیه و بابیه.

۴- انقلاب ایران: تاریخ وقایع دوره‌ی مشروطه ایران (با ترجمه و حواشی احمد پژوه، تهران، چاپ دوم، ۱۳۳۸ ش).

۵- جراید و اشعار ایران جدید: کتابی درباره‌ی بزرگان ادبی و شاعران متأخر و معاصر ایران. نگارش بیش از ۶۰ کتاب و مقاله به زبان انگلیسی درباره‌ی ایران و مسایل مربوط به ایران.

ادوارد براون استاد ایران شناسان بزرگی مانند «آربری»، «استوری» و «نیکلسن» (استاد راهنمای وی) بوده است.

[۲] با پدید آمدن نهضت فکری مشروطیت، اندیشمندان ایرانی با جلوه‌های گوناگونی از زندگی روبرو شدند. در چنین دگرگونی چشمگیری، انسان ایرانی اندک اندک جایگاه خود را در ساختار جامعه‌ی جهانی بازشناخت و دریافت که می‌تواند در سرنوشت خود نقشی ایفا کند و دانست که جامعه‌های اروپایی تا چه حد از زندگی نوین اجتماعی بهره‌مند شده‌اند. اندک اندک ارزش‌های زندگی نیز دگرگون شد و مسایلی از جمله ناسیونالیسم، آزادی، قومیت و ... مورد توجه مردم قرار گرفت. با دگرگونی ارزش زندگی، عواطف، احساسات، نگاه انسان‌ها

و برداشت از زندگی نیز دگرگون شد. در همین زمان، شعر مشروطیت با زمینه‌ی انقلابی تند خود بالید و شکوفا شد. این دگرگونی که از زندگی و در نتیجه در نوع احساسات و عواطف پدید آمد، وضعیت شعر را از نظر عناصر دیگر مانند نخیل، زبان و شکل دگرگون کرد. از این رو، شعر سنتی که با اصول و قواعد قالبی، خشک و بی روح خو گرفته بود و این اصول و قواعد به مثابه‌ی زنجیرهایی، پای‌بند شعر کلاسیک شده بود، نتوانست با دگرگونی‌ها و باورهای جدید و نیز با رویدادهای نوین جامعه‌ی ایرانی همسو باشد.

[۳] پیدایش نثر جدید، به ویژه ادبیات داستانی و رمان نیز، دستاورد اندیشه‌های مشروطه‌خواهی است. هر مرحله‌ی نو تاریخی، شکل‌های بیانی جدید و متناسب با این دگرگونی را می‌طلبد. تحت تأثیر انگیزه‌های فرهنگی و اجتماعی، شکل‌های کهن طی فرایندی پیچیده دگرگون می‌شود و فرم‌های جدید ادبی پدید می‌آیند. با راه یافتن طبقه‌ی متوسط به عرصه‌ی اندیشه و هنر و گسترش تدریجی خودآگاهی ملی، زمینه‌های پیدایش نثر جدید فارسی نیز شکل می‌گیرد. از این زمان به بعد، نثر نویس، خوانندگانی را در نظر می‌گیرد که می‌خواهند در باره‌ی زندگی و روزگار خود بخوانند و آگاهی یابند. نویسندگان به توصیف فردیت انسانی می‌پردازد. آفریده شدن ادبیات داستانی فارسی جدید در این دوره، نشان دهنده‌ی دگرگونی‌های پر دامنه در پیوند انسان ایرانی و جهان و جایگاه فرد در جامعه است. نثر داستانی جدید در هنگامه‌ی کوشش‌های طبقه‌ی متوسط برای دست یافتن به جایگاهی مناسب در ساختار قدرت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی پدیدار شد و همسو با طبقه‌ی متوسط بالنده شد. عواملی مانند هویت یافتن جایگاه افراد ملت همزمان با رشد و گسترش طبقه‌ی متوسط، جدایی نویسنده از حامیان درباری و اشرافی خود، دگرگون شدن کارکردهای زبان نثر فارسی، به کارگیری نثر در راستای توصیف عینیت‌ها و واقعیت‌های جامعه، جایگاه مخاطبان جدید در ساختار هنر هنرمند، دموکراتیک شدن نثر در تحولات نثر فارسی در دوره‌ی پس از مشروطیت و دگرگونی کارکردهای آن مؤثر بود.

[۴] روبین لوی (Reuben Levy) (۱۸۹۱-۱۹۶۶ م.)، استاد دانشگاه کمبریج انگلستان، او در دانشگاه‌های نورث، لسن، آکسفورد و چند مرکز دانشگاهی به تحصیل پرداخت و به عنوان دانشیار از ۱۹۲۰ تا ۱۹۲۳ در دانشگاه آکسفورد فعالیت کرد و تا ۱۹۲۶ در آمریکا اقامت داشت. وی از ۱۹۲۶ تا ۱۹۳۹ استاد دانشگاه کمبریج بود.

آثار لوی در زمینه‌ی زبان و ادبیات فارسی عبارتند از: ادبیات فارسی (۱۹۲۳)، شرحی از

وقایع بغداد (۱۹۲۹)، حکایت‌هایی از بوستان سعدی (۱۹۲۸)، عقیده اسماعیلیه در جامع التواریخ رشیدالدین فضل‌الله (۱۹۴۶)، ترجمه مرزبان‌نامه (۱۹۵۹)، ترجمه قابوس‌نامه (۱۹۵۷)، فارس و عرب (۱۹۶۶)، جامعه‌شناسی اسلام (۲ ج، ۳۳-۱۹۳۱)، زبان فارسی (۱۹۵۱)، درآمدی بر تاریخ ادبیات فارسی (۱۹۹۵)، ترجمه‌ی رؤیا هاشمیان و درآمدی بر ادبیات فارسی (۱۹۶۹).

[۵] پینتر ایوری Peter Avery: متولد داریس انگلستان، استاد ایران‌شناسی و تاریخ و استاد کرسی زبان فارسی کالج کینگز در کمبریج. آثار او عبارتند از:

سی غزل از حافظ   1 - *Hafiz, thirty Poems*, London, J. Murray, 1952

تحولات نشر جدید فارسی

2 - "Development in Modern Persian Prose", MW 45, 1955, 313, 233

3 - *Modern Iran*, New York, 1956   ایران معاصر

(ترجمه به فارسی با عنوان تاریخ معاصر ایران، ترجمه‌ی محمد رفیعی مهرآبادی، انتشارات عطایی، تهران، ۱۳۶۳)

یادداشتی درباره‌ی فرهنگ ایرانیان و خارجیان

4 - "A Note on Iranian Culture and Foreigners", RIA 2, 1958, 1-4

(ترجمه به فارسی با عنوان «یادداشتی درباره‌ی فرهنگ ایران و خارجیان»، مردم‌شناسی، ۲، ۷-۱) و شماری دیگر کتاب و مقاله در زمینه‌ی ایران‌شناسی و خاورشناسی.

(ر.ک: فرهنگ خاورشناسان، تألیف گروه مؤلفان و مترجمان، ج ۱ (حرف آ - الف)، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۶، ص ۵۲۹).

بخش نخست

زمینه‌ی تاریخی	فصل ۱
دوره‌ی قاجار و اصلاحات (۱۲۴۴-۱۲۱۰ ق.)	فصل ۲
نوشکوفایی نثر فارسی	فصل ۳
در آستانه‌ی انقلاب مشروطیت	فصل ۴
انقلاب مشروطیت	فصل ۵
رمان‌های تاریخی	فصل ۶
دوره‌ی حکومت رضاخان پهلوی (۱۳۲۰-۱۳۰۴ ش.)	فصل ۷
نخستین نویسندگان دوره‌ی رضاشاه	فصل ۸
نویسندگان سال‌های واپسین دوره‌ی رضاشاه	فصل ۹
پس از دوره‌ی رضاشاه	فصل ۱۰
نویسندگان پس از جنگ جهانی دوم	فصل ۱۱
بزرگ علوی	فصل ۱۲
نویسندگان جوان‌تر	فصل ۱۳

فصل ۱

زمینه‌ی تاریخی

زبان فارسی در شکل امروزی آن و به مثابه‌ی ابزاری نوشتاری، حدود دو سده پس از پیدایش اسلام و راه‌یابی عرب‌ها به ایران در سده‌ی نخست قمری / هفتم میلادی گسترش یافت. پیش از این زمان، زبان گفتاری مردم سرزمین ایران، زبان پهلوی بود که زبان رسمی دربار ساسانیان و موبدان زردشتی به شمار می‌آمد. از ادبیات پیش از دوره‌ی اسلام، تنها پاره‌هایی اندک و پراکنده بر جای مانده است. «زبان فارسی جدید» که پس از چیرگی عرب‌ها پدیدار شد، از سده‌ی ۳ ق. / ۹ م. به زبان بزرگ ادبی تبدیل شد و تا امروز دگرگونی‌های اندکی یافته است. شعر فارسی، بیش از هزار سال، از پیوستگی و تداوم، همانند زبان گفتاری، بهره‌مند بوده است. اما به ادبیات منشور، دگرگونی‌های بسیاری راه یافته است. برای شناخت و آشنایی با گرایش‌ها و جریان‌های نثر نوین فارسی، ضروری و بایسته است به کوتاهی و فشردگی به این زمینه‌ی تاریخی نگاهی بیندازیم. در پیشینه‌ی دیرپای تاریخ نثر فارسی، تا پیش از مرحله‌ی امروزی‌های آن، چهار دوره

در خور تمایز است:

(۱) **دوره‌ی سامانیان (۳۸۹-۲۶۱ ق.)**: سادگی، روشنی و ایجاز از ویژگی‌های نثر این دوره می‌باشد؛ نثری که به زبان تحصیل‌کردگان و فرهیختگان امروزی بسیار نزدیک است.

(۲) **دوره‌ی غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان (۶۱۷-۳۸۹ ق.)**: در این دوره، به رغم اعتبار سبک پیشین در ادبیات منثور، بهره‌گیری فزاینده از قالب‌های زبان عربی، نثر فارسی را در حد چشمگیری مصنوع ساخت.

(۳) **دوره‌ی مغولان و تیموریان (۹۰۷-۶۱۷ ق.)**: در این دوره، تاریخ‌نگاری به اوج خود رسید؛ در حالی که در مجموع، ادبیات منثور رو به سرایشی گذاشت.

(۴) **دوره‌ی صفویان (۱۱۴۸-۹۰۷ ق.)**: نگارش کتاب‌های مذهبی با سبکی متکلف، مصنوع و عربی‌گرایانه از ویژگی‌های نثر این دوره است.

دوره‌ی سامانیان (۳۸۹-۲۶۱ ق.)

زبان مردم ایران، پس از چیرگی عرب‌ها، تا مدتی، زبان ایران پیش از اسلام بود. اما هم‌زمان با گرویدن شمار بیشتری از ایرانیان به آیین جدید [۱]، زبان عربی - زبانی که ایرانیان با آن، آداب و رسوم مذهبی خود را برپا می‌داشتند و بیشتر امور رسمی و داد و ستدهای بازرگانی را انجام می‌دادند - رشد و گسترش بیشتری یافت [۲]. برخلاف خط پیچیده و دشوار پهلوی - که خواندن و نوشتن به آن، ورزیدگی به شمار می‌آمد - خط خوانا و ساده‌ی عربی در آثار ادبی و علمی به کار گرفته شد. از این‌رو، اندکی پس از راه یافتن دین اسلام به ایران،